

Edith Stein
Leven vanuit de diepte
Een bloemlezing

Waltraud Herbstrith

Edith Stein
Leven vanuit de diepte
Een bloemlezing

 CARMELITANA

© Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)

© Nederlandse vertaling: uitgeverij Carmelitana, Gent, 2024

Oorspronkelijke titel: *Edith Stein — Aus der Tiefe leben. Ein Textbrevier*,

Herausg. Waltraud Herbstrith, Kevelaer (Verlagsgemeinschaft Topos

Plus) 2018 (eerste uitgave 2006)

Vertaling: Machteld Vanden Broek en Geert Schiettecatte

Omslag: foto van Edith Stein, genomen ca. 1920, publiek domein

Vormgeving: Press Point.be, Kluisbergen

Druk: BestinGraphics

ISBN: 9789492434401

Wettelijk Depot: D/2024/0770/04

NUR: 707

INHOUD

Inleiding

Deel I

Het getuigenis van een leven

I Edith Stein, Jodin en christen

- 1 De feesten van mijn kinderjaren
- 2 Liefde voor de geschiedenis
- 3 Eerste contact met het katholicisme
- 4 Ervaringen in de eerste wereldoorlog
- 5 Eerste ontmoeting met het kruis
- 6 Twee onvergetelijke waarnemingen
- 7 Getuigenis afleggen
- 8 In de greep van de Jodenvervolging
- 9 De lange weg naar de Karmelorde
- 10 Mijn vertrek
- 11 Mijn beslissing tussen ja-zeggen en afwijzing
- 12 Mooi en droevig tegelijkertijd
- 13 Pijnlijke scheiding

II In het Jodendom gewortelde vreugde in de familie

- 14 De band met de wereld niet doorknippen
- 15 Op zoek naar de medemens
- 16 De dubbele belasting van de vrouw
- 17 Levensvreugde of: waarom trouwen?
- 18 Welkomstgroet
- 19 Jammer dat je er niet bij bent
- 20 *Crambabuli* en *Gaudeamus*
- 21 Het huwelijk – geen wolkeloze hemel

- 22 Het ouderlijke huis en de vorming
- 23 Gevaarlijke onwetendheid over de wereld
- 24 Jammer dat ik jullie niet allemaal kan uitnodigen
- 25 Hartelijke gelukwensen
- 26 Langverwacht bezoek in het klooster
- 27 Wat moet er van hen terechtkomen

III Geestdrift en vertwijfeling van een filosofe

- 28 Onwetend blijven
- 29 Tussen geestdrift en vertwijfeling
- 30 Het gevoel van geborgenheid
- 31 Terugkeer naar het scheppende werk
- 32 Wat betreft het verwerven van het recht voor vrouwen tot doceren aan de universiteit (habilitatie)
- 33 'Mevrouw Doctor' is 'iemand'
- 34 Tussen scholastieke en moderne filosofie
- 35 Mijn bezoek bij de filosofen
- 36 Of de poging tot habilitatie zinvol is?
- 37 Er is nog niets beslist
- 38 Conferenties en allerlei andere dingen
- 39 Moederliefde
- 40 Zwak en ondeugdelijk werktuig
- 41 Afscheid van Husserl

IV De plaats waar ik thuishoor

- 42 Ongeschikt voor deze wereld
- 43 Tot het einde van mijn leven
- 44 Alles wat buiten gebeurt, interesseert mij
- 45 Binnen en buiten
- 46 Ik mis niets van wat buiten is
- 47 Ontvangen en schenken
- 48 De dubbele roeping van de religieuze vrouw
- 49 Studerende zusters
- 50 Op het ritme van een werktuig

- 51 Een aanvaardbaar offer brengen
- 52 Helemaal niets buitengewoons
- 53 Slechts een werktuig van de Heer
- 54 Angst om het heilige te banaliseren
- 55 Blijmoedige armoede en vrede
- 56 In vrijheid gebonden
- 57 Ons geweten volgen
- 58 Ik verheug mij zo op de stilte
- 59 Ik heet nu Teresia Benedicta a Cruce
- 60 Wonderbare geborgenheid
- 61 Ons klooster heeft een grote aantrekkingskracht
- 62 Diep verborgen

V Mijn leven begint elke morgen opnieuw

- 63 De omvang van mijn dagelijks werk
- 64 Op omwegen
- 65 Ingrijpende omwentelingen
- 66 In het innerlijk een goed afgesloten cel bouwen
- 67 Onder het kruis
- 68 Verhuizing
- 69 Als zoenoffer voor de vrede
- 70 Burgerrecht in de hemel
- 71 Lelijke ontgoocheling
- 72 Hopelijk komt alles spoedig in orde
- 73 Of de gebeurtenissen van onze dagen geschiedenis worden?
- 74 Verblijfsvergunning – geen gemakkelijke zaak
- 75 Stateloos en thuisloos
- 76 Berichten over gruweldaden aan Joden
- 77 Een zegen, maar geen hulp
- 78 Mijn aandeel aan de Kruiswetenschap
- 79 Een beetje hoop
- 80 Onzekere situatie
- 81 De laatste kans
- 82 Wij zijn heel rustig en vrolijk
- 83 Morgen vroeg vertrekt er een transport
- 84 Testament

Deel II

De boodschap van het leven - vanuit de diepte

VI De totale mens

- 85 We staan op een keerpunt
- 86 Het 'zelf' en de persoon
- 87 Taal 151
- 88 'Wetenschappelijke' wereldbeschouwing
- 89 De intellectuelen en het volk
- 90 Kunstenaars — verwant met het kind en de heilige
- 91 De idee en het doel
- 92 De dichter
- 93 Conflicten tussen staat en Kerk
- 94 Het eerste en het toegevoegde
- 95 Eenheid uit veelheid
- 96 Het kerkelijk recht en de nieuwe positie van de vrouw
- 97 Burgerlijke en religieuze gelijkstelling van man en vrouw
- 98 De rol van de vrouw
- 99 Vrouwen in de politiek
- 100 De vrouwelijke eigenheid in het beroepsleven
- 101 Vrouwelijke en mannelijke zakelijkheid

VII De weg naar binnen

- 102 Wat verborgen is in mij
- 103 Oordelen en diepe ervaring
- 104 Het eigenlijke middelpunt van het leven
- 105 Het meest innerlijke van de ziel
- 106 Tussen diepte en oppervlakte
- 107 De stem vanuit de diepte
- 108 Verovering — zelfgave — liefde
- 109 Voelend opnemen
- 110 Waarneming en bedrog
- 111 Wortel en grond van alle leven
- 112 Vanuit het centrum leven
- 113 Het verlangen naar begenadiging

VIII Zijn en schijn

- 114 Ontstaan en vergaan
- 115 De heldere nacht van het niets
- 116 Tegen de angst voor het neerstorten in het niets
- 117 Het Ik en het Zijn
- 118 Het geplande en het toevallige
- 119 Afbeelding en onmiddellijkheid
- 120 Zelftranscendentie bij alle wezens
- 121 Eis en bekwaamheid
- 122 De liefde kent geen grenzen
- 123 Het schenken van het zijn
- 124 Op het spoor van de Ongrijpbare

IX Mystiek als ervaring van goddelijke vreugde

- 125 Mystieke begenadiging
- 126 Dorheid, ellende en moeite
- 127 Een leeg vat
- 128 Heilzame leegte
- 129 Ernaar streven om leeg te zijn
- 130 Geen hoge vluchten van de geest
- 131 Ik sta nog altijd helemaal onderaan de berg
- 132 Twee meesters in zelfkennis
- 133 Omhooggetrokken naar de innigste verbondenheid
- 134 Inkeer zonder gedachten en tijdsbewustzijn
- 135 De donkere nacht van de contemplatie
- 136 De passieve nacht van de godverlatenheid
- 137 Zwijgen — alles achter zich laten
- 138 De laatste zuivering
- 139 Zuiverende kwelling en gegrepen-zijn
- 140 In de diepste zielsgrond

X God: aangeraakt worden en ervaren

- 141 Anoniem zoeken naar God
- 142 Donkere weg doorheen de nacht
- 143 Het duistere licht van het geloof
- 144 Overgave aan God en aan het zelf
- 145 Omhoogklimmen en omhoog gedragen worden
- 146 Aanraking van persoon tot persoon
- 147 Aanraking zonder vorm of gestalte
- 148 In Gods leven binnengezogen
- 149 Het liefdevolle samenzijn
- 150 Aangeraakt worden en ervaren
- 151 Door het vuur verteerd
- 152 De nieuwe mens
- 153 Godverlatenheid
- 154 De zekerheid van de godservaring
- 155 Spreken over God en Gods spreken

Bronnen

Boeken over Edith Stein

INLEIDING

Edith Stein is een belangrijke vrouw en een Duitse Jodin die velen tot voorbeeld kan zijn. Zij behoort — ook na haar heiligverklaring — niet enkel tot het privé-domein van de Kerk. Edith Stein is geen figuur die tot sacrale versiering dient. Zij staat niet in een denkbeeldig museum, maar ziet ons met vragende ogen aan, als een tijdgenote. Zonder dat te willen provoceerde zij zowel Joden als katholieken, Duitsers en intellectuelen. Het is een geluk dat mevrouw Edith Stein nu eindelijk een publieke persoon is geworden.

Paul Konrad Kurz¹

Wie was Edith Stein? Wat heeft zij ons vandaag te zeggen? Steeds talrijker worden de scholen, instituten, kinderopvangen, bibliotheken, gemeenschapscentra, studentenhuizen en straten die naar haar genoemd zijn. De Duitse Post gaf in 1983 en in 1988 een postzegel uit met haar beeltenis. Men wordt er zich van bewust dat men in Edith Stein een grote vrouw eert. Langzaam raakt haar filosofische en pedagogische werk toegankelijk. In 1987 werd Edith Stein in Keulen door paus Johannes-Paulus II zalig verklaard en in 1998 werd zij in Rome heilig verklaard. In april 2024 ontving paus Franciscus van de algemene overste van de Karmelorde de aanvraag om haar tot kerklerares uit te roepen. Edith Stein is een van de zes patroonheiligen van Europa.

Wanneer we verheugd zijn over deze late erkenning lopen we het gevaar het menselijke leven van Edith Stein uit het oog te verliezen en deze vrouw alleen maar vervormd te zien, vanuit het standpunt van de verheven hagiografie. Nochtans maakt juist het totaalbeeld van haar leven en boodschap haar onmiskenbare grootte uit. Als het verschil en het verband tussen 'profaan' en 'sacraal' enige betekenis heeft, dan legt Edith Stein van het bevrijdende inzicht

¹ Paul Konrad Kurz, in het *Deutsches Allgemeines Sonntagsblatt* van 3.5.1987.

getuigenis af, dat het heilige ontkiemt in de kern van de wereldlijke mens en dat het wereldlijke zijn zin hervindt vanuit de diepte van een gelovig hart.

Het is niet onze bedoeling het onrustige geweten dat we hebben, vanwege het feit dat we haar te Auschwitz hebben vermoord, door een gedachteloze aanbidding tot rust te brengen. Men moet deze vrouw behoedzaam benaderen, die vaak van buitenaf niet geheel was te doorzien en toch in het algemeen heel helder en vreugdevol was. Alleen zo kan men het getuigenis van haar leven en haar boodschap zinvol ontsluiten voor de tijd van vandaag.

‘Er bestaan wandaden, waarover geen gras groeit,’ zegt de Duitse schrijver Johann Peter Hebel. Tot deze misdaden behoort de Holocaust of beter de Shoah, zoals onze Joodse broeders en zusters zeggen. Over de Jodenvernietiging door het nationaalsocialisme mag geen gras groeien. Figuren als Edith Stein zorgen daarvoor. Zij staat tussen godsdiensten in, zij is een geloofwaardige oecumenische figuur. Heiligverklaring betekent in het geval van deze vrouw níét dat wij getalsmatig nog een voorbeeldige christen méér tot onze Kerk kunnen rekenen. De publieke erkenning geldt hier voor een mens die in haar levenslot Jodendom en christendom met elkaar verenigde, zonder het ene tegen het andere uit te spelen. Ook na haar overgang naar het christendom bleef Edith Stein er trots op dat zij een Jodin was, een dochter van Israël. Zij was niet alleen met de God van Israël verbonden door haar geloof in Jezus, maar voelde zich ook met Jezus verwant door het bloed, en één met alle Joodse geloofsgetuigen uit de geschiedenis van de Kerk. Edith Stein had een grote eerbied voor de verscheidenheid aan wegen waarover God mensen in deze wereld leidt. Niets stond verder van haar af dan elke vorm van bekeringsdrang. Daarom was het een grote vreugde, niet alleen voor haar christelijke vrienden en vereerders, maar ook voor haar Joodse familie — in de Verenigde Staten, Zuid-Amerika en Israël levend — net als voor haar talloze niet-christelijke vrienden, dat de paus de heiligverklaring van Edith Stein in het teken van de vriendschap met en het eerbetoon aan het Joodse volk stelde, dat in zijn geschiedenis zoveel lijden en bitterheid heeft moeten verdragen.

Duitsland was voor Edith Stein, Pruisische Jodin en afkomstig uit Silezië, haar natuurlijke thuis, waaraan zij zich zoals de meeste geassimileerde Joden, innerlijk vastklampte. Precies in dit thuis moest zij echter meemaken hoe haar Joodse volk op ongelooflijke wijze werd vernederd, onteerd en uiteindelijk grotendeels vernietigd. Edith Stein werd op 12 oktober 1891 geboren in Breslau, als elfde kind van een Joodse familie van houthandelaars. Vier kinderen stierven heel jong. Toen Edith negen maanden oud was, stierf ook haar vader. De moeder moest het bedrijf, dat schulden had, voortzetten om met haar zeven kinderen te kunnen overleven. Met grote daadkracht nam mevrouw Auguste Stein in haar gezin ook de vaderrol op zich. Haar strenge maar grootmoedige opvoeding zorgde ervoor dat het de kinderen aan niets ontbrak. Haar onbaatzuchtige en onvermoeibare inzet was het beste vormingselement voor de opgroeiende kinderen. Slecht één eigenschap namen de kinderen niet over van hun moeder: de diepe verworteling van mevrouw Stein in het joodse geloof. Respectvol keken Edith en haar broers en zussen naar de tochten van hun moeder naar de synagoge en haar lange vasten; zelf maakte zij zich meer en meer los van het geloof van hun vaderen. ‘In mijn dromen,’ zo schrijft Edith Stein, ‘zag ik steeds opnieuw een schitterende toekomst vóór me. Ik droomde van geluk en van roem, want ik was ervan overtuigd dat ik voor iets groots was voorbestemd en niet thuis hoorde in de eng-burgerlijke verhoudingen waarin ik was geboren.’²

Edith was een dapper, eigenzinnig en tot driftbuiën neigend kind. Naarmate haar verstand zich ontwikkelde, nam haar eigenzinnigheid af en veranderde haar eierzucht in een energiek streven naar kennis en goede schoolresultaten.

² *Uit het leven van een Joodse familie*, Gent, 2014, p. 67 (ESGA 1, 50). Voor de gebruikte afkortingen, zie ‘Bronnen’ achteraan in dit boek.

Het fenomeen van de vreugde

Als we dicht bij mensen willen komen die niet langer onze tijdgenoten zijn, dan zijn we aangewezen op kennis uit de tweede hand, vooral op schriftelijke documenten van of over hen — op het woord dus, dat zijzelf of anderen gesproken hebben. Daarbij is het woord drager van een omvattende ervaring: beelden, stemmingen, gevoelens, gedachten. In tal van woorden horen wij de mens die vanuit het verleden tot ons spreekt; in andere licht een beeld op van zijn manier van doen, van zijn lichamelijke of geestelijke dynamiek. Naast het woord, dat zelf beelddrager kan zijn, hebben we de overlevering in geschilderde, getekende en sinds ongeveer honderdvijftig jaar fotografisch opgenomen beelden. Wellicht boden de schilderijen van vroeger vaak een realistischer beeld van wat voorgesteld werd, omdat door de lange duur die nodig was om een beeld tot stand te brengen, verschillende trekken en stemmingen van degene die afgebeeld werd, in het beeld konden vloeien. De fotografische weergave van mensen of dingen heeft misschien wel een grotere mate van realisme, haar zwakte is echter dat zij slechts een korte, momentane, mogelijk eenzijdige indruk van het gefotografeerde vastlegt. Men moet veel foto's samen zien om een beeld te krijgen dat een eenheid vormt. Bovendien heb je mensen die zich graag laten fotograferen, terwijl anderen dat niet doen. Edith Stein behoorde tot deze laatsten. We hebben van haar geen schilderij dat tijdens haar leven is gemaakt, maar bezitten wel meerdere goede foto's. Velen associëren de filosofe en de wetenschappelijk actieve vrouw met een strenge en in gedachten verzonken persoonlijkheid, en veel foto's van Edith Stein lijken dit vermoeden te bevestigen. De meeste opnames tonen haar in een starre, door de fotograaf bepaalde en soms heel ernstige houding. Ook in het Edith Stein-onderzoek had men lange tijd de indruk dat de persoonlijkheid van Edith Stein vooral gekenmerkt was door een grote, melancholische ernst. Er zijn veel uitspraken die dat lijken te bevestigen, bijvoorbeeld wanneer zij in de herinneringen uit haar leven opmerkt dat zij het als jong meisje niet erg zou hebben gevonden om door gasvergiftiging om te komen, of wanneer zij vertelt over de diepe depressie waaraan zij leed toen zij aan haar thesis werkte (zie tekst 29). Er zijn echter ook andere uitspraken. Haar jeugdvriendin Rose Bluhm herinnert zich: 'Ik heb haar goed leren kennen, omdat wij samen privélessen hadden in Duitse literatuur bij een heel bijzondere blinde vrouw.

Ik herinner me zeer levendig wat voor een alleraardigst meisje zij was: heel hartelijk, zeer vrolijk en met een heerlijke zin voor humor. Als zij glimlachte, straalden haar mooie grijze ogen. Zij had een verrukkelijk kuiltje in haar kin, dat we allemaal erg graag mochten.³ Innerlijke ervaringen van onrust, angst en tegenzin hield Edith Stein voor zich. Aan dit principe hield zij tot in haar laatste dagen in de twee doorgangskampen in Nederland onwrikbaar vast. Twee mannen, die door de karmel van Echt uitgestuurd waren om Edith Stein en haar zus Rosa enkele laatste liefdesbewijzen te brengen, verhaalden van de grote vreugde van de zussen bij de begroeting. Rustig en beheerst zei Edith Stein dat de SS'ers hen van Echt tot Amersfoort hoffelijk behandeld hadden. Daarna waren zij echter brutaal, zonder eten, met geweerkolven de slaapzaal in gedreven. Deze twee mannen zagen Edith Stein tijdens haar laatste dag in het kamp. Er werd een bericht doorgegeven in het kamp dat ze mogelijk allemaal heel gauw naar Silezië zouden worden afgevoerd. Edith Stein vertelde dat iedereen in het kamp zo blij was dat er broeders en zusters onder hen waren. 'Zij waren in dit kamp de enige steun en hoop voor al die arme mensen die alles, maar dan ook alles moesten ontberen. Edith Stein was blij om hen met troostende woorden en gebed te kunnen helpen. Haar diepe geloof schiep een sfeer van hemels leven om haar heen. Meermaals verzekerde ze dat de priorin rustig, héél rustig kon zijn over haar en haar zus Rosa.'⁴

De herinnering aan het lot van Edith Stein biedt voor veel mensen in onze tijd licht en oriëntatie voor onderweg. Men zal haar vreugde, haar welwillendheid ten aanzien van alle levenden, haar vermogen om mee te voelen waar onrecht geschiedde, niet gauw vergeten. Moge zij in onze door haat en onmenselijkheid getekende wereld een teken van vrede, vreugde en verzoening zijn.

3 Waltraud Herbstrith, *Das wahre Gesicht Edith Steins*, Aschaffenburg, 1987⁶, p. 30.

4 Teresia Renata Posselt, *Edith Stein. Eine grosse Frau unseres Jahrhunderts*, Freiburg, 1963⁹, p. 189.

Het Joodse gezicht

Naar eigen zeggen heeft Edith Stein zichzelf steeds als Jodin ervaren, ook in de tijd dat zij als scholier en studente vervreemd was geraakt van het geloof in God. Het feit dat ze in een Joodse familie was geboren, de geloofstrouw van haar vaardige moeder, Auguste Stein, de vanzelfsprekende contacten met de wijdvertakte familie Stein-Courant, de vriendschappen met haar Joodse vriendinnen en vrienden zorgden ervoor dat Edith Stein op kon groeien tot een gezond en hoogbegaafd Joods meisje. Het plotselinge verdwijnen van het geloof in God bij Edith Stein was een bekend fenomeen bij veel jonge intellectuelen van Joodse of christelijke afkomst. Denken we maar aan Simone Weil, Franz Rosenzweig e.a. De grote nadruk op het rationele in school en wetenschap kan bij gevoelige mensen een ervaring die enkel op geloof berust, ter discussie doen stellen.

In 1914 begon Edith Stein bij Edmund Husserl, de baanbrekende filosoof van zijn generatie, aan een doctoraatsthesis met als onderwerp: 'Het probleem van de empathie'. Hier ging het Edith Stein net als in haar latere filosofische onderzoeken om de vraag naar de opbouw van de menselijke persoon en om de noodzaak van de intersubjectiviteit, d.w.z. om een filosofisch personalisme. Toen de filosofe in 1916 bij Husserl in Freiburg haar dissertatie 'summa cum laude' afsloot, bevestigde zij bij het ter perse gaan van haar werk te Halle, in 1917, haar Pruisische burgerschap én haar Jodin-zijn. Dat was in die tijd niet vanzelfsprekend, niettegenstaande de geslaagde assimilatie van Joden in het Duitse Rijk. Deze assimilatie behoedde haar ook niet voor discriminatie. Zo kon bijvoorbeeld de oudere zus van Edith Stein, Else, in Pruisen maar geen aanstelling als lerares verkrijgen. Het lukte haar later in Hamburg. In haar thesis treft ons een praktijkvoorbeeld dat door haar wordt aangehaald om het probleem dat wij vaak in onze gevoelens misleid worden, te ontwarren; het kan enkel op eigen ervaring teruggaan. 'Als ik,' zo schrijft ze, 'van mijn omgeving haat en verachting heb overgenomen ten aanzien van de leden van een bepaald ras of partij — bijvoorbeeld als kind van een conservatieve familie ten aanzien van Joden en sociaaldemocraten, of als in liberale overtuigingen opgegroeid

persoon tegenover de “Jonkheren”⁵ —, dan is dat een geheel authentieke en eerlijke haat. Alleen stoelt die op een ingevoeld in plaats van op een oorspronkelijk waardeoordeel en is hij eventueel door besmetting van onze gevoelens tot een niveau gestegen dat niet langer in een juiste verhouding staat tot de ervaren onwaarde.⁶

Een bekende van Edith Stein, de Freiburgse zakenvrouw Philomene Steiger, bericht ons dat Edith Stein door innerlijke onrust gedreven het Eerste Testament⁷ las, met name de profetische boeken. Edith Stein was reeds in haar studietijd in Göttingen met het godsprobleem in aanraking gekomen door geassimileerde Joden zoals Husserl, Max Scheler, Adolf Reinach. Met hun christelijke levensgetuigenis heeft ongetwijfeld het echtpaar Reinach de diepste invloed uitgeoefend op de zoekende vrouw (tekst 5). Na haar psychologiestudie te Breslau heeft Edith Stein in de filosofie van Husserl naar substantiële waarheid gezocht. Zij zag echter spoedig in, als geboren wetenschappelijk onderzoekster, dat wetenschap alléén de vraag naar de waarheid niet beantwoordt.

In haar religieuze zoeken was Edith Stein open: zij liet zich door niemand inperken of bevoogden. Omwille van haar evangelische vrienden lag een bekering in evangelische richting voor de hand. Haar Joodse vriendin, de filosofe Gertrud Koebner, getuigt echter dat Edith Stein zich ook veel moeite gaf om haar joodse religie naderbij te komen. De ontmoeting met de mystiek van Teresa van Ávila — die overigens ook van Joodse afkomst was — maakte een einde aan de religieuze zoektocht van Edith Stein. Nog vóór zij de Kerk dogmatisch leerde kennen, wilde zij intreden in de geloofsgemeenschap van Teresa. Ook in de jaren na haar bekering van het atheïsme tot het katholicisme, in 1922, vinden wij geen anti-Joodse sentimenten bij Edith Stein. De helderheid van haar verstand werd niet vertroebeld door bekeringsdrift of fanatisme, zoals dat zich bij bekeerlingen van Joodse afkomst in de Kerk van toen op pijnlijke wijze voordeed. Zij brak haar relaties met haar Joodse familie en haar Joodse vrienden niet af en vermeed het volgens het getuigenis van mevrouw Koebner zelfs angstvallig hen van hun joodse geloofstrouw af te brengen.

5 Leden van de toen politiek heel actieve Pruisische landadel.

6 Edith Stein, *Zum Problem der Einfühlung*, München 1980², p. 35.

7 Vooral in Duitsland geprefereerde term voor wat anders het ‘Oude Testament’ heet.

Lang vóór het Tweede Vaticaans Concilie leefde Edith Stein oecumenisch. Zij wou niet gedoopt worden zonder de aanwezigheid van haar evangelische vriendin, de filosofe Hedwig Conrad-Martius, en als christen bezocht ze met haar moeder de synagoge. Daarbij maakte zij gebruik van haar Romeinse Brevier om de Psalmen mee te bidden, die Israël en de Kerk met elkaar verbinden.

We moeten het ernstig nemen dat Edith Stein haar christenzijn niet als een afvallen van het Jodendom beleefde, maar als een verrijking, als een weg die voor haar persoonlijk noodzakelijk was, maar waartoe zij niemand anders aanzette. Toen Husserl in 1938 op sterven lag, liefdevol omgeven door enkele trouwe vrienden zoals de latere professor Eugen Fink en zr. Adelgundis Jaegerschmid, maar als Jood ijskoud behandeld werd door de universiteit en er volledig geïsoleerd van was, beleed Edith Stein haar solidariteit met de oude meester en haar onverbreekbare geloof in het heil buiten de formele religieuze structuren (**tekst 140**).

Enkele maanden vóór Hitlers machtsgreep viel het bij de filosoof Daniel Feuling, monnik in de benedictijnenabdij van Beuron, ter gelegenheid van een filosofencongres in Juvisy/Parijs, op, hoe onbevangen Edith Stein zich met het Jodendom verbonden voelde. Na een discussie wandelden Feuling, Edith Stein en één van haar vrienden, de fenomenoloog Alexandre Koyré, de Montmartre op. Feuling schrijft: ‘Onderweg spraken beiden met elkaar over allerlei zaken, in het bijzonder over Joodse filosofen — ook Husserl was immers van Joods bloed, net als Henri Bergson en Meyerson in Parijs. “Ook dat is één der onzen”, heette het dan meerdere keren. Ik maakte me er een beetje vrolijk over hoe Koyré en Edith Stein over Joden en Joodse kwesties spraken en eenvoudigweg “wij” zeiden. — Ik beleefde de gemeenschap in het bloed sterk, zoals zij ook zo levendig in Edith Stein bestond en ooit in de heilige Paulus, die met trots en nadruk zei: “*Hebraei sunt: et ego*” - “Zij zijn Hebreërs: ik ben het ook”. — Toen werd ik een beetje ondeugend en vroeg met ernstige gelaatsuitdrukking: “Ja, en waar plaatsen jullie mij dan?” Geheel aangedaan keken ze naar me en vroegen: “Maar, ben ook jij dan één van de onzen?” Waarop ik hen geruststelde en hen uitlegde

hoe het in elkaar zat.⁸ Na de Shoah kunnen wij ons in deze tijd niet meer zo'n ongedwongen christelijk-joods gesprek voorstellen. Wij moeten deze verloren gegane dimensie moeizaam weer zien te herwinnen. Daarbij kan Edith Stein behulpzaam zijn.

Een medezuster vertelt: 'Edith Stein oefende kritiek uit op Hitler en doorzag toen al zijn politiek. Zij leed eronder, dat niet iedereen in Echt haar inzicht deelde.'⁹ Ook in de karmel van Keulen was het bij de stemming voor Hitler op 10 april 1938 opgevallen hoe de anders zo vriendelijke en beminnenswaardige zuster zich sterk opwond. Enkele zusters waren immers de mening toegedaan dat het niet uitmaakte welke naam zij opschreven, aangezien de stembrieven toch door de nationaalsocialisten geüniformiseerd werden.¹⁰ 'Maar tegen deze opvattingen verhief Edith Stein met grote ijver haar stem. De anders zo zachtmoedige en toegeeflijke was niet meer te herkennen. Steeds opnieuw bezwoer zij de zusters niet op Hitler te stemmen, wat voor gevolgen daar voor de individuele zusters of de gemeenschap ook uit konden voortvloeien.'¹¹ Uit de berichten uit beide kloosters blijkt duidelijk dat Edith Stein met haar vooruitziende houding tegenover het Naziregime innerlijk heel alleen stond.

8 Teresia Renata Posselt, *Edith Stein. Eine grosse Frau unseres Jahrhunderts*, Freiburg, 1963°, p. 93.

9 R. Leuven, *Heil im Unheil. Das Leben Edith Steins: Reife und Vollendung*, Freiburg, 1983, p. 139.

10 'Gleichgeschaltet' is een term die afkomstig is uit nazi-Duitsland en verwijst naar het proces waarbij verschillende instellingen, organisaties en individuen in de maatschappij werden gedwongen zich aan te passen aan het ideologische kader van het nationaalsocialisme. Dit hield in dat men politieke, culturele en sociale eenvormigheid nastreefde, waarbij afwijkende meningen en oppositie werden onderdrukt.

11 Teresia Renata Posselt, *Edith Stein. Eine grosse Frau unseres Jahrhunderts*, Freiburg, 1963°, p. 158

Politiek-emanipatorisch engagement

In haar voordrachten voor de integratie van de vrouw in de moderne samenleving tussen 1928 en 1933 waarschuwde Edith Stein voor een zwakke, onrijpe democratie in Duitsland. Evengoed daagde zij de Zwitserse vrouwelijke academici in Zürich uit om zich bewust te worden van hun politieke verantwoordelijkheid. Zij keerde zich tegen de dreigende rassenideologie van de nationaalsocialisten, tegen hun streven om de bevochten rechten van de vrouw weer ongedaan te maken en ze in te perken tot het biologische kader van de familie en de opvoeding van kinderen. Met ontsteltenis nam zij onder haar studentes in Münster van 1932 de antisemitische tendenzen waar. Toen Hitler in 1933 op wettige wijze aan de macht kwam en de openbare strijd tegen de Joden inzette, bleef Edith Stein niet inactief. Professor Balduin Schwarz herinnert zich dat Edith Stein bij een werkgesprek in Münster, toen een katholieke professor zich discriminerend tegenover de Joden in Berlijn uitdrukte, heel emotioneel werd, op tafel sloeg en zei: ‘Zoiets mag je nu niet zeggen.’¹²

Wie nu nog wil beweren dat Hitler pas in 1938 met de Jodenvervolgving is begonnen, moet eens een brief lezen die Edith Stein op 5 april 1933 aan Hedwig Conrad-Martius schreef: ‘Mijn geliefden in Breslau zijn natuurlijk erg ontdaan en bedrukt. Voor onze handel maakt het helaas sinds lang niet veel verschil meer of hij geopend is of niet. Mijn zwager echter verwacht alle dagen ontslagen te worden (Hans Biberstein, hoofdarts aan de universiteitskliniek, afdeling dermatologie). Kuznitzky heeft zijn positie als hoofd van de dermatologische afdeling van een stedelijk ziekenhuis al kwijtgespeeld. Elke brief bevat nieuw slecht nieuws. Mijn familie in Hamburg (familie Gordon) schijnt nog met rust gelaten te zijn. Mij persoonlijk verzekert men van alle kanten dat ik voor mijn positie niet te vrezen heb. Ik heb net in deze laatste tijd heel veel vriendelijkheden ervaren, iets wat je natuurlijk zeer veel deugd doet.’¹³ Nog in dezelfde maand verloor Edith Stein haar leraarschap aan het Duitse Instituut voor Wetenschappelijke Pedagogiek in Münster. Zij wendde zich schriftelijk tot paus Pius

12 Waltraud Herbstrith (uitg.), *Edith Stein — eine grosse Glaubenszeugin. Leben, Neue Dokumente, Philosophie*, Annweiler, 1986, p. 169.

13 Edith Stein, *Selbstbildnis in Briefe I*, ESGA 2, 276-277.